

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Salonen, Eija; Sevón, Eija; Laakso, Marja-Leena

Title: Pienten lasten osallisuus vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Kirjoittajat

Rights: CC BY-NC 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Please cite the original version:

Salonen, E., Sevón, E., & Laakso, M.-L. (2021). Pienten lasten osallisuus vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10(2), 45-65.
<https://journal.fi/jecer/article/view/114156>

Pienten lasten osallisuus vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa

Eija Salonen^a, Eija Sevón^b & Marja-Leena Laakso^b

^aJyväskylän yliopisto, vastaava kirjoittaja, s-posti: eija.p.salonen@jyu.fi

^bJyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ: Tutkimuksessa tarkastellaan, kuinka pienten lasten osallisuus toteutuu vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa ja millaisia haasteita tähän liittyy. Aineisto kerättiin havainnoimalla 20–36 kk ikäisten lasten iltoja kahdessa erilaisessa vuoropäiväkodissa. Temaattisen analyysin perustana toimivat Lundy (2007) kuvaamat, Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimuksen artiklaan 12 pohjautuvat lasten osallisuuden edellytykset. Huomion kohteena olivat erityisesti työntekijöiden toiminta ja sen lapsille luomat mahdollisuudet ilmaista mielipiteitään sekä tulla kuulluksi ja huomioduksi. Muuttuva iltaryhmä sekä päiväkodin rutiinit ja säännöt rajoittivat toisinaan lasten osallisuuden toteutumista tutkimukseen osallistuneissa päiväkodeissa. Haasteiden rinnalla esiintyi kuitenkin paljon vuorovaikutusta, jossa työntekijä edisti lapsen mielipiteen ilmaisua sekä kuunteli ja huomioi lapsen mielipiteen. Tutkimuksen perusteella pienet ryhmät ja joustavat toimintatavat avaavatkin hyviä mahdollisuuksia pienten lasten osallisuuden toteutumiselle vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa.

Asiasanat: *pienet lapset; varhaiskasvatuksen vuorohoito; vuorohoidon illat; osallisuus*

ABSTRACT: The study explores the actualization of young children's participation rights in evening early childhood education and care (ECEC). Data were collected by observing the evenings of 20 to 36-month-old children in two Finnish centres providing flexibly scheduled ECEC. Interactional situations were thematically analysed by applying Lundy's (2007) model for conceptualizing children's participation rights (Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child). Particular attention was paid to educators' actions and the related possibilities of children to express their views, be heard, and influence the flow of events. The actualization of children's participation rights was found to be challenged by changes in evening group composition and the institutional routines and norms of the ECEC centre. Despite this, many interactional situations were observed in which educators supported, listened to and considered children's views. The results indicate that the

small groups and flexible practices characteristic of evening ECEC support interaction in which children's participation rights are actualized.

Keywords: *young children; flexibly scheduled ECEC; evening ECEC; participation*

Johdanto

Varhaiskasvatuksen vuorohoito on ajankohtainen ilmiö yhteiskunnassamme, jossa työtä tehdään myös illalla, yöllä ja viikonloppuna, usein epäsäännöllisessä ja ennakoimattomassa rytmissä (ks. Li ym., 2014). Aiempien tutkimusten perusteella vuorohoitoon liittyy niin haasteita kuin hyviä puolia. Haastavana voidaan nähdä esimerkiksi sosiaalisten suhteen vaihtuvuus, joka johtuu lasten ja aikuisten yksilöllisistä aikatauluista (Rönkä ym., 2017; Salonen ym., 2018; 2020; ks. myös De Schipper ym., 2003). Hyvänä asiana taas voidaan pitää toiminnan joustavuutta ja lapsilähtöisyyttä (Rönkä ym., 2017; Salonen ym., 2018; 2020; Siippainen, 2018, s. 149, 171). Nämä vuorohoidon piirteet näyttävät luovan erityisiä mahdollisuuksia ja haasteita lasten osallisuudelle, joka on nostettu varhaiskasvatuksen keskeiseksi tavoitteeksi valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2018). Tästä huolimatta tiedämme hyvin vähän siitä, kuinka lasten osallisuus toteutuu vuorohoidossa.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteita pienten lasten osallisuuden näkökulmasta. Kohderyhmänämme ovat 20–36 kk ikäiset lapset, joiden osallisuutta varhaiskasvatuksessa on tutkittu vähemmän kuin isompien lasten osallisuutta. Suuntaamme katseen ilta-aikaan vuorohoidossa, koska edellä kuvattujen vuorohoidon erityispiirteiden on havaittu korostuvan juuri iltaisin (Salonen ym., 2018). Tarkastelemme iltojen vuorovaikutustilanteita ja niissä esiintyvää työntekijöiden toimintaa Lundyn (2007) kuvaamien, YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) artiklaan 12 pohjautuvien osallisuuden edellytysten valossa ja tuomme esille niitä mahdollisuuksia ja haasteita, joita ilta-aika vuorohoidossa voi tuoda pienten lasten osallisuudelle.

Pienten lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa

Lasten osallisuus on nostettu varhaiskasvatuksen keskeiseksi tavoitteeksi niin Suomessa kuin kansainvälisesti (McMellon & Tisdall, 2020; Smith, 2017; Theobald, 2019). Suomessa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus, 2018) sekä niiden taustalla vaikuttavat asiakirjat, YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (1989) ja Varhaiskasvatuslaki (540/2018), velvoittavat edistämään lasten osallisuutta niin varhaiskasvatuksen toteutuksessa, suunnittelussa kuin arvioinnissa (Turja & Vuorisalo, 2018). Käsitteenä

osallisuus on kuitenkin moniulotteinen ja kiistelty, ja sen toteutumiseen varhaiskasvatuksessa liittyy monia jännitteitä (Sevón ym., 2021).

Tutkimuskirjallisuudessa osallisuus kuvataan laajana ja moniulotteisena, toimijuuteen kytkeytyvänä käsitteenä. Lasten osallisuutta on tarkasteltu esimerkiksi portaittain rakentuvana ilmiönä, jossa lapsen osallisuuden taso kasvaa askel askeleelta hänen määräysvaltansa lisääntyessä (Hart, 1992; Shier, 2001). Osallisuus on nähty myös kokonaisuutena, joka sisältää rinnakkaisia, tilanteesta toiseen vaihtelevia tekijöitä (mm. tiedon saaminen, valinnanmahdollisuudet ja päätöksentekoprosessiin vaikuttaminen; Thomas, 2002) ja erilaisia ulottuvuuksia (voimaantuminen, vaikutusalue, ajallinen kesto; Turja & Vuorisalo, 2018). Erilaisten mallien pohjalta lasten osallisuutta voidaan tarkastella niin ajattelutapoihin, institutionaalisiin rakenteisiin, materiaaliin ympäristöihin kuin päivittäisiin suhteisiin, käytäntöihin ja vuorovaikutukseen kiinnittyvänä ilmiönä (Horgan ym., 2017; Sandseter & Seland, 2016; Turja & Vuorisalo, 2018). Tämän lisäksi huomio voidaan suunnata niin lapsen toimijuuteen kuin tunnekokemuksiin (Niemi ym., 2016; Sandseter & Seland, 2016; Shier, 2001; Venninen ym., 2014).

Osallisuutta on myös kritisoitu teoreettisesti epäselväksi ja käytännössä vaikeaksi toteuttaa (Niemi ym., 2016). Aiempi tutkimus tuokin esiin ristiriitoja lasten osallisuusosoikeuksien ja käytännössä toteutuvan osallisuuden välillä (Konstantoni, 2013; Theobald, 2019). Ristiriidat liittyvät esimerkiksi aikuisen ja lapsen väliseen valtahierarkiaan ja aikuiskontrolliin (Konstantoni & Emejulu, 2017). Käytännössä osallisuus voi vaihdella aikuisten vallasta ja lapsen ei-osallisuudesta (esimerkiksi manipulaatiosta ja tokenismista) lasten ja aikuisten väliseen vallan jakamiseen ja lasten aloitteet huomioivaan yhteiseen päätöksentekoon (ks. Lundy, 2018; Shier, 2001). Erityisesti pienten lasten osallisuuden toteutuminen vaatii aikuisilta tietoisia pyrkimyksiä lasten osallisuuden tukemiseen (Lundy, 2007). Onkin olennaista tarkastella sitä, miten aikuiset toimivat lasten osallisuuden mahdollistamiseksi (Bae, 2009).

Tässä tutkimuksessa kiinnitämme erityistä huomiota aikuisten toimintaan ja siihen, kuinka tämä toiminta mahdollistaa ja rajaa yksittäisten lasten osallisuutta arjen lyhyissä vuorovaikutustilanteissa. Otamme tarkastelun lähtökohdaksi Lundy (2007) mallin, jossa avataan lasten osallisuusosoikeuksien taustalla olevan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) artiklan 12 sisältöä ja määritellään sen perusteella neljä lapsen osallisuuden edellytystä. Ensinnä osallisuus edellyttää, että aikuinen antaa lapselle mahdollisuuden mielipiteen ilmaisuun myönteisessä, erilaisille mielipiteille avoimessa vuorovaikutuksessa (Lundy, 2007; YK, 1989; ks. myös Horgan ym., 2017). Toiseksi aikuisen tulee helpottaa lapsen mielipiteen ilmaisua esimerkiksi antamalla mielipiteen edellyttämää tietoa käytössä olevista mahdollisuuksista (Lundy, 2007; YK, 1989).

Mielipiteen ilmaisun helpottaminen voi tapahtua myös esittämällä kysymyksiä ja tarjoamalla vaihtoehtoja (Turja & Vuorisalo, 2018). Kolmanneksi on tärkeää, että aikuinen kuuntelee lapsen ilmaiseman mielipiteen (Lundy, 2007; YK, 1989). Erityisesti pienimpien lasten kohdalla tämä edellyttää herkkyyttä lapsen tavoille ilmaista itseään paitsi kielellisesti, myös elein, ilmein ja toiminnalla (Palaiologou, 2014). Neljänneksi aikuisen tulee huomioida lapsen mielipide päätöksenteossa siten, että lapsi pääsee vaikuttamaan itseään ja yhteisöään koskeviin päätöksiin (Lundy, 2007; YK, 1989; ks. myös Shier, 2001; Turja, 2016; Turja & Vuorisalo, 2018). Lundy (2007) on nimennyt nämä neljä osallisuuden edellytystä termein tila (space), ääni (voice), yleisö (audience) ja vaikutus (influence), joita käytämme myös tässä artikkelissa.

Illat vuorohoidossa – osallisuuden mahdollisuuksia ja haasteita

Vuorohoidolla viitataan tässä tutkimuksessa suomalaiseen varhaiskasvatuksen muotoon, joka pitää sisällään iltoja, öitä ja/tai viikonloppuja. Lainsäädäntömme velvoittaa kunnat järjestämään vuorohoitoa alle kouluikäisille lapsille, jos vanhempien työ tai opiskelu sitä edellyttää (Varhaiskasvatuslaki, 540/2018). Vuorohoito toteutetaan ensisijaisesti kahdenlaisissa vuoropäiväkodeissa: jatkettun aukioloajan päiväkodeissa, jotka ovat avoinna arkisin varhaisesta aamusta myöhäiseen iltaan, sekä ympärivuorokautisissa päiväkodeissa, jotka ovat auki kaikkina viikonpäivinä ja vuorokaudenaikoina. Vuonna 2016 vuorohoitoon osallistui noin 15 000 lasta, 7 prosenttia kaikista kunnallisen varhaiskasvatuksen piirissä olevista lapsista (Säkkinen & Kuoppala, 2017).

Vuorohoidon toteuttamista ohjaavat kaikille varhaiskasvatuksen muodoille yhteiset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus, 2018). Lasten osallisuutta koskevat tavoitteet koskevat siten vuorohoitoa siinä missä muutakin varhaiskasvatusta. Yhteisistä tavoitteista huolimatta vuorohoidon toteutukseen on havaittu liittyvän erityispiirteitä, jotka voidaan nähdä lasten osallisuuden kannalta merkityksellisinä (ks. Rönkä ym., 2017; Salonen ym., 2018; Siippainen, 2018). Nämä piirteet tulevat esille erityisesti vuorohoidon illoissa, ja niiden voidaan nähdä tuottavan lapsen osallisuudelle niin mahdollisuuksia kuin haasteita (Salonen ym., 2020).

Aikaisemmassa tutkimuksessamme (Salonen ym., 2020) havaitsimme, että vuorohoidon iltojen toimintatapoja kuvasi vapaaehtoisuus ja lasten ilmaisemien toiveiden huomioiminen niin päivittäisten rutiinien, aikuisen ohjaaman toiminnan kuin vapaan leikin aikana. Myös päiväkodin materiaalista ympäristöstä hyödynnettiin iltaisin joustavasti, ja pienet lapset saivat toisinaan käyttää tiloja ja leluja, jotka eivät päiväsaikaan olleet heidän ulottuvillaan (Salonen ym., 2020). Toimintatapojen joustavuuteen ja lapsilähtöisyyteen on kiinnitetty huomiota myös muissa epätyypillisiä varhaiskasvatusaikoja (iltaa, yötä ja viikonloppua) tarkistelevissa tutkimuksissa (Halfon

& Friendly, 2015; Rönkä ym., 2017; Salonen ym., 2018; Statham & Mooney, 2003). Joustavien toimintatapojen taustalla on nähty yhtäältä vuorohoidon illoille tyypillinen pieni ryhmäkoko, toisaalta kulttuurinen käsitys ilta-ajan kodinomaisuudesta (Peltoperä ym., 2018; Salonen ym., 2020). Tutkimuksemme kannalta on kiinnostavaa, että nämä toimintatavat näyttävät avaavan erityisen hyviä mahdollisuuksia pienten lasten osallisuuden toteutumiseksi varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2018) mukaisesti.

Hyvien mahdollisuuksien ohella vuorohoitoon liittyy piirteitä, jotka näyttävät tuovan haasteita lasten osallisuudelle. Lasten ja työntekijöiden yksilöllisistä aikatauluista johtuen iltaryhmien kokoonpano on vaihteleva, ja ryhmissä saattaa olla myös hyvin eri-ikäisiä lapsia (Rönkä ym., 2017; Salonen ym., 2018). Vaihtelevien ja ennakoimattomien sosiaalisten kontaktien on nähty heikentävän lasten viihtymistä päiväkodissa sekä hankaloittavan kuulumisen kokemusten rakentumista (De Schipper ym., 2003; Salonen ym., 2016; 2018; 2020). Muuttuvat, eri-ikäisistä lapsista koostuvat ryhmät vaikeuttavat myös pedagogisen toiminnan järjestämistä ja edellyttävän siten työntekijöiltä erityistä osaamista ja joustavuutta (Peltoperä & Hintikka, 2016; Rönkä ym., 2019; Turja, 2016). Vaikka vuorohoidon vaihtelevaa sosiaalista ympäristöä ei ole juurikaan tutkittu osallisuuden näkökulmasta, voidaan muuttuvien kaverisuhteiden ja pedagogisten haasteiden olettaa vaikeuttavan myös yksittäisten lasten mielipiteen huomioimista ja siten heidän osallisuutensa toteutumista.

Tutkimustavoite ja -kysymys

Tutkimuksemme tavoitteena on ymmärtää vuorohoidon iltojen vuorovaikutusta pienten lasten osallisuuden näkökulmasta. Kohdistamme huomion erityisesti työntekijöiden toimintaan, jolla on merkittävä rooli pienimpien lasten osallisuuden tukemisessa ja rajoittamisessa (Lundy, 2007; Turja & Vuorisalo, 2018). Tarkastelemme vuorovaikutusta Lundy (2007) kuvaamien osallisuuden edellytysten valossa vastaten tutkimuskysymykseen:

Kuinka pienten lasten osallisuus toteutuu vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa ja millaisia haasteita tähän liittyy?

Tutkimuksen toteutus

Tutkimus pohjautuu ensimmäisen kirjoittajan väitöstutkimukseen, joka toteutettiin osana kansainvälistä tutkimushanketta *Lasten sosioemotionaalinen hyvinvointi ja perheen arki 24/7 taloudessa* (Perheet 24/7). Väitöstutkimuksessa huomio kohdistettiin pienten

lasten kuulumisen neuvotteluun ja rakentumiseen suomalaisessa varhaiskasvatuksen vuorohoidossa.

Osallistujat

Keräsimme tutkimusaineiston kahdessa vuoropäiväkodissa, joista toinen oli jatkettun aukiolon vuoropäiväkoti (avoinna arkipäivisin klo 5.00–22.30) ja toinen ympärivuorokautinen vuoropäiväkoti (avoinna 24/7). Koska vuoropäiväkotien aukioloajat ja lapsimäärä erosivat toisistaan, myös ilta-ajan toimintatavat olivat hieman erilaisia. Jatkettun aukioloajan vuoropäiväkodissa lapsimäärä oli pienempi, ja eri-ikäiset lapset koottiin päivällisen jälkeen yhdeksi ryhmäksi. Ympärivuorokautisessa vuoropäiväkodissa lapsia oli enemmän, ja lapset viettivät alkuillan useimmiten omissa ikäryhmissään. Iltapalalla ryhmät yhdistettiin, jos lapsimäärä oli tähän aikaan illasta riittävän pieni. Uniajan lähestyessä ryhmäjako tarkistettiin lasten yksilöllisten hoitoaikojen perusteella: illalla kotiin lähtevät lapset ja päiväkodissa yöpyvät lapset jaettiin omiin ryhmiinsä, joiden määrä vaihteli lasten lukumäärän ja iän perusteella. Lasten yksilöllisten hoitoaikojen aiheuttamasta vaihtelusta huolimatta iltaryhmät olivat usein päiväryhmiä pienempiä sekä jatkettun aukioloajan vuoropäiväkodissa että ympärivuorokautisessa vuoropäiväkodissa. Molemmille vuoropäiväkodeille oli lisäksi tavallista, että lasten määrä aikuista kohden oli iltaisin pienempi kuin päiväsaikaan.

Jatkettun aukioloajan vuoropäiväkodissa oli vakituisesti iltavuorossa työskentelevä työntekijä ja iltaryhmän lapsimäärän sitä edellyttäessä, myös toinen vaihtuva työntekijä. Ympärivuorokautisessa vuoropäiväkodissa sen sijaan ei ollut vakituista iltatyöntekijää, vaan useat eri työntekijät tekivät iltavuoroja. Vaikka molempien vuoropäiväkotien iltavuoroissa saattoi satunnaisesti työskennellä myös varhaiskasvatuksen opettajia, olivat iltojen työntekijät koulutukseltaan pääsääntöisesti lastenhoitajia.

Tutkimukseen osallistui kahdeksan lasta (neljän tyttöä ja neljä poikaa), jotka olivat aineistonkeruun aikana 20–36 kk ikäisiä. Kaikki heistä olivat osallistuneet iltaisin toteutettavaan vuorohoitoon vähintään puolen vuoden ajan, kukin lapsi omien yksilöllisten hoitoaikojensa mukaisesti. Vaikka lasten hoitoajat ja viikkotuntimäärät vaihtelivat, kaikki heistä osallistuivat iltaisin toteutettavaan vuorohoitoon vähintään kerran viikossa (lukuun ottamatta loma-aikoja). Ilta-ajan toimintatavat omassa vuoropäiväkodissa olivat näin ollen heille tuttuja. Lasten lisäksi tutkimukseen osallistui seitsemän työntekijää, joista kuudella oli lastenhoitajan ja yhdellä varhaiskasvatuksen opettajan koulutus.

Aineiston keruu

Toteutimme aineistonkeruun touko-joulukuussa 2012 havainnoimalla tutkimukseen osallistuneiden lasten iltoja vuorohoidossa. Havainnointi piti sisällään 17 ilta-aikaan toteutettua päiväkotivierailua (ks. taulukko 1). Kunkin vierailun aikana tutkija seurasi ensisijaisesti yhtä tai kahta tutkimukseen osallistunutta lasta. Huomion kohteena olivat ne vuorovaikutustilanteet, joissa kohdelapsi oli mukana, ja erityisesti lapsen toiminta, kehonkieli ja suullinen ilmaisu sekä työntekijän toiminta ja ilmaisu näissä tilanteissa. Tämän lisäksi tutkija huomioi tapahtumien ajankohdan, tapahtumapaikan, ryhmän kokoonpanon sekä näissä asioissa illan aikana tapahtuneet muutokset.

TAULUKKO 1 Päiväkotivierailut

VIERAILU	VUOROPÄIVÄ-KOTI ¹	KELLONAIKA	KOHDELAPSI/ KOHDELAPSET ² (ikä ³)	RYHMÄKOKO ⁴
Vierailu 1*	Päiväkoti A	19.15–20.30	Jenni (27)	2 lasta, 1 työntekijä
Vierailu 2**	Päiväkoti A	18.15–19.45	Jenni (29)	1 lapsi, 1 työntekijä
Vierailu 3**	Päiväkoti A	18.00–18.30	Oliver (27)	3–4 lasta, 1 työntekijä
Vierailu 4*	Päiväkoti A	18.00–18.30	Jasper (33)	3 lasta, 1 työntekijä
Vierailu 5*	Päiväkoti A	18.00–18.30	Oliver (30), Jasper (34)	5–7 lasta, 2 työntekijää
Vierailu 6**	Päiväkoti A	18.00–19.30	Jasper (34)	5–6 lasta, 1 työntekijä
Vierailu 7*	Päiväkoti B	19.30–20.00	Emma (20)	1–2 lasta, 1–2 työntekijää
Vierailu 8*	Päiväkoti B	18.00–20.00	Niklas (33), Eemil (32)	2–9 lasta, 1–3 työntekijää
Vierailu 9*	Päiväkoti B	18.00–19.15	Sofia (20), Noora (22), Niklas (35)	2–4 lasta, 1–2 työntekijää
Vierailu 10*	Päiväkoti B	18.00–19.00	Noora (22), Niklas (35)	3–6 lasta, 1–2 työntekijää
Vierailu 11*	Päiväkoti B	18.00–19.00	Noora (23)	1–2 lasta, 1 työntekijä
Vierailu 12*	Päiväkoti B	19.00–20.30	Eemil (35)	13 lasta, 4 työntekijää
Vierailu 13**	Päiväkoti B	18.00–20.30	Niklas (36), Eemil (35)	6–7 lasta, 2 työntekijää
Vierailu 14*	Päiväkoti B	20.00–20.30	Eemil (35)	4 lasta, 1–2 työntekijää
Vierailu 15**	Päiväkoti B	18.00–18.30	Noora (24)	4 lasta, 1–2 työntekijää
Vierailu 16**	Päiväkoti B	18.00–18.30	Sofia (23)	8 lasta, 2 työntekijää
Vierailu 17*	Päiväkoti B	19.00–20.00	Eemil (36)	8–11 lasta, 1–2 työntekijää

*Kirjoitetut muistiinpanot

**Kirjoitetut muistiinpanot ja videot

¹ Päiväkoti A = jatkettun aukioloajan vuoropäiväkoti; B = ympärivuorokautinen vuoropäiväkoti

² Pseudonyymi

³ Ikä kuukausina havainnointihetkellä

⁴ Lasten ja työntekijöiden vähimmäis- ja enimmäismäärä kohdelapsen ryhmässä/ryhmissä vierailun aikana

Dokumentoimme havainnot kirjoittamalla niistä vapaamuotoiset muistiinpanot. Lisäksi käytimme kuuden vierailun aikana videointia, mikä mahdollisti vuorovaikutustilanteen yksityiskohtien tarkemman tallentamisen. Videointiin liittyvien eettisten jännitteiden (ks. Rutanen ym., 2018) takia menetelmän käyttö jäi kuitenkin vähäiseksi, ja videoimme vain ne tilanteet, joissa kaikki vuorovaikutuksessa mukana olevat lapset ja työntekijät hyväksyivät menetelmän. Vierailujen jälkeen kirjoitimme muistiinpanot puhtaaksi tietokoneella. Litteroimme videoaineiston ja tuotimme siitä kirjoitettujen muistiinpanojen kaltaisia, joskin yksityiskohtaisempia lasten arjen kuvauksia. Nämä litteraatit analysoimme yhdessä muun tekstiaineiston kanssa.

Eettisyys

Toteutimme aineistonkeruun tuolloin voimassa olleiden tutkimuseettisten periaatteiden mukaisesti. Pyysimme tietoon perustuvan suostumuksen vuorohoidon työntekijöiltä ja osallistujalasten huoltajilta. Koska lapset olivat aineistonkeruun alkaessa alle 3-vuotiaita, korvasimme heidän kohdallaan tietoon perustuvan suostumuksen muilla eettisillä toimintatavoilla. Aineistonkeruun aikana tutkija havainnoi tarkoin lasten suhtautumista tutkijaan ja tutkimusvälineisiin ja huomioi heidän ilmaisemansa tarpeet ja toiveet esimerkiksi luopumalla havainnoinnista tilanteessa, jossa se näytti aiheuttavan lapselle mielipahaa.

Pyrimme toteuttamaan aineistonkeruun siten, ettei se häiritse tai muuta päiväkodin tavallista toimintaa. Toisinaan tutkijan läsnäolo kuitenkin muutti havainnointitilanteen vuorovaikutusta, ja lapsen huomio kääntyi esimerkiksi tutkijan muistiinpanovälineisiin tai videokameraan. Näistä haasteista huolimatta pidimme kiinni eettisistä periaatteistamme, emmekä havainnoineet lapsia huomaamatta tai salaa. Analyysivaiheessa jätimme edellä kuvatut tilanteet pois analyysistä, koska ne eivät tavoita sitä vuorohoidon iltojen vuorovaikutusta, josta olimme tässä tutkimuksessa kiinnostuneita.

Analyysi

Jaoimme aineiston analyysia varten 141 vuorovaikutustilanteeseen. Katsoimme vuorovaikutustilanteen vaihtuvan toiseen silloin, kun työntekijä organisoi uudelleen sosiaalista tilannetta (ryhmiä, pienryhmiä), materiaalista ympäristöä (tiloja, leluja, muita materiaaleja) ja/tai toimintaa (vapaata leikkiä, ohjattua toimintaa, päivittäisiä rutiineja). Tulkitsimme pienetkin työntekijän harkintaa edellyttävät muutokset, vaikkapa uuden kirjan valitseminen lukuhetkellä, tilanteen uudelleen organisoimiseksi.

Analysoimme vuorovaikutustilanteita laadullista temaattista analyysitapaa käyttäen (ks. Crowe ym., 2015; Nowell ym., 2017). Suuntasimme huomion ensisijaisesti työntekijän

toimintaan, jota tarkastelimme kohdelapsen osallisuuden näkökulmasta. Tarkastelussa hyödynsimme Lundyn (2007) kuvaamia lapsen osallisuuden edellytyksiä: tila (space), ääni (voice), yleisö (audience) ja vaikutus (influence). Ensimmäiseen edellytykseen liittyen kysyimme, antoiko työntekijä mahdollisuuden lapsen mielipiteen ilmaisulle luomalla myönteistä ilmapiiriä sanoin ja kehonkielellä ja/tai antamalla lapselle henkilökohtaista huomiota. Toisen edellytyksen kohdalla kiinnitimme huomiota lapsen mielipiteen ilmaisun helpottamiseen. Tällaiseksi toiminnaksi tulkitsimme tiedon antamisen tarjolla olevista vaihtoehdoista, kysymysten esittämisen ja valinnanmahdollisuuksien tarjoamisen. Kolmannen edellytyksen kohdalla katsoimme, kuunteleeko työntekijä lapsen suullista ja/tai kehollista ilmaisua. Neljännen edellytyksen alueella tutkimme, tuleeko lapsen mielipide huomioiduksi. Tulkitsimme lapsen mielipiteen huomioimiseksi paitsi tilanteen järjestämisen mielipide huomioiden, myös toisenlaisten järjestelyjen perustelemisen ja sanoittamisen lapselle.

Analyysissä kiinnitimme huomiota lasten osallisuuden kokemuksiin (Turja & Vuorisalo, 2018) ja teimme niihin liittyviä tulkintoja lasten suullisen ja kehollisen ilmaisun perusteella. Vuorovaikutukseen liittyvät innokkaat aloitteet ja mielihyvän ilmaisut, kuten hymyily ja naurun, tulkitsimme osoituksiksi lapsen osallisuuden kokemusten vahvistumisesta. Lapsen toiminnan katkeamisen, vuorovaikutuksesta vetäytymisen ja tähän vuorovaikutukseen liittyvän mielipahan ilmaisun, kuten itkun, tulkitsimme osallisuuden kokemusten vastaisiksi.

Tulokset

Löysimme havainnointiaineistostamme kolme teemaa, jotka eroavat toisistaan Lundyn (2007) kuvaamien osallisuuden edellytysten suhteen. Teemat ovat: 1) lapsen osallisuuden toteutuminen hänen mielipiteensä huomioivassa vuorovaikutuksessa, 2) lapsen osallisuuden haasteet muuttuvassa ryhmässä ja 3) lapsen osallisuuden estyminen rutiiniin ja säännön hallitsemassa vuorovaikutuksessa (ks. taulukko 2).

Havainnointiaineistossa lasten osallisuuden toteutuminen ja haasteet vaihtelivat hetkittäin. Olikin tavallista, että kaksi teemaa esiintyi samanaikaisesti yhden vuorovaikutustilanteen aikana. Esimerkiksi useiden lasten ja työntekijän yhteinen lukuhetki saattoi pitää sisällään niin kohdelapsen osallisuutta edistäviä kuin sitä rajoittavia vuorovaikutuksen piirteitä. Seuraavissa alaluvuissa pyrimme kuitenkin tarkastelemaan teemoja toisistaan erillään, kunkin teeman keskeisiä piirteitä korostaen.

TAULUKKO 2 Lapsen osallisuuden toteutumista ja haasteita kuvaavat teemat

<i>TEEMA</i>	<i>TILA (space)</i>	<i>ÄÄNI (voice)</i>	<i>YLEISÖ (audience)</i>	<i>VAIKUTUS (influence)</i>
1. Lapsen osallisuuden toteutuminen hänen mielipiteensä huomioivassa vuorovaikutuksessa	Työntekijä tukee lapsen mielipiteen ilmaisua rakentamalla myönteistä ilmapiiriä sanoin ja kehonkielellä ja/tai antamalla henkilökohtaista huomiota.	Työntekijä tukee lapsen mielipiteen ilmaisua antamalla tietoa käytössä olevista mahdollisuuksista, esittämällä kysymyksiä ja/tai tarjoamalla vaihtoehtoja.	Työntekijä kuuntelee lapsen suullista ja/tai kehollista mielipiteen ilmaisua.	Työntekijä huomioi päätöksenteossa lapsen mielipiteen toimimalla sen mukaisesti tai perustelemalla mielipiteen vastaisen toiminnan.
2. Lapsen osallisuuden haasteet muuttuvassa ryhmässä	Ryhmätilanteen tai siinä tapahtuvan muutoksen takia työntekijän on hankalaa antaa lapselle henkilökohtaista huomiota tai vuorovaikutus työntekijän ja lapsen välillä keskeytyy.	Ryhmätilanne tai siinä tapahtuva muutos vaikeuttaa tai estää tiedon ja vaihtoehtojen tarjoamisen lapselle.	Ryhmätilanne tai siinä tapahtuva muutos vaikeuttaa tai estää lapsen mielipiteen kuuntelemisen.	Ryhmätilanne tai siinä tapahtuva muutos vaikeuttaa tai estää lapsen mielipiteen huomioimisen.
3. Lapsen osallisuuden estyminen rutiinin ja säännön hallitsemassa vuorovaikutuksessa	Työntekijä ei rohkaise lasta ilmaisemaan rutiinista tai säännöstä eriävää tai sen toteuttamista häiritsevää mielipidettä.	Työntekijä tarjoaa lapselle tietoa rutiinista tai säännöstä, mutta ei tue lapsen mielipiteen ilmaisua esittämällä kysymyksiä tai tarjoamalla vaihtoehtoja.	Työntekijä jättää huomioitta tai pyrkii muuttamaan rutiinista tai säännöstä eriävän mielipiteen kieltämällä, käskemällä tai rajoittamalla lapsen toimintaa.	Päätöksenteko perustuu rutiiniin tai sääntöön, eikä työntekijä huomioi siitä eriävää lapsen mielipidettä.

Lapsen osallisuuden toteutuminen hänen mielipiteensä huomioivassa vuorovaikutuksessa

Vuorohoidon illat pitivät sisällään paljon vuorovaikutusta, jossa Lundyn (2007) kuvaamat lapsen osallisuuden edellytykset pääsivät toteutumaan. Näitä tilanteita luonnehti työntekijän sanoin ja kehonkielellä rakentama turvallinen ilmapiiri sekä toisinaan työntekijän lapselle antama henkilökohtainen huomio ja fyysinen läheisyys. Työntekijät helpottivat näissä tilanteissa lapsen mielipiteen ilmaisua antamalla lapselle tietoa käytettävissä olevista mahdollisuuksista, esittämällä tarkentavia kysymyksiä ja tarjoamalla vaihtoehtoja. He myös kuuntelivan lapsen suullista ja kehollista ilmaisua ja huomioivat lapsen ilmaiseman mielipiteen omassa toiminnassaan.

Vierailun 2 (ks. taulukko 1) aikana videoitu tilanne havainnollistaa tällaista vuorovaikutusta. Tilanteessa Jenni (kohdelapsi) oli kylpemässä Marjan (työntekijä) seurassa.

Jenni istuu pienessä altaassa, jossa on matala kerros vettä ja paljon erilaisia vesileluja.

Marja istuu altaan reunalla Jennin lähellä ja hymyilee.

Jenni: *Mä haluan pullon.*

Jenni kurottaa kohti pulloa, johon ei ylety, ja katsoo sitten Marjaa.

Marja: *Pullo, niinkö?*

Marja kurottautuu ottamaan pullon ja antaa sen Jennille. Jenni tutkii pulloa kädessään.

Marja: *Laitatko pulloon vettä?*

Jenni koettaa laittaa pulloon vettä.

Marja: *Laitat sinne veden alle sen pullon, ni se täyttyy.*

Jenni onnistuu saamaan pulloon vähän vettä. Hän kaataa veden takaisin altaaseen ja katsoo Marjaa.

Marja: *Sieltä se vesi tuli pois.*

Jenni ojentaa pullon Marjalle.

Jenni: *Laita.*

Marja naurahtaa ja laittaa pulloon vettä painamalla sen veden alle.

Marja: *Täällä pitää olla. Katopa millasia kuplia tulee tohon pintaan. Kuuluuko hassu ääni?*

Jenni: *Laitetaan vettä.*

Marja: *No nyt se on ihan täynnä.*

Marja antaa pullon Jennille. Jenni kaataa vettä pullosta veteen, hymyilee, naurahtaa ja katsoo Marjaa, joka naurahtaa myös.

Jenni: *Mä kaadan. Tulee täältä vettä.*

Jenni naurahtelee taas.

Tilanteessa vallitsi myönteinen ilmapiiri, jota Marja rakensi jo ennen Jennin kylpyhetkeä sanoittamalla tapahtumien kulkua ja toimimalla rauhallisesti ja hyväntuulisesti. Myös kylpyhetken aikana Marja rohkaisi Jenniä vuorovaikutukseen ja mielipiteen ilmaisuun

juttelulla ja myönteisellä tunneilmaisulla, kuten hymyilyllä ja naurulla. Marja helpotti Jennin mielipiteen ilmaisua esittämällä kysymyksiä. Hän myös auttoi Jenniä hyödyntämään tilanteen avaamia mahdollisuuksia neuvomalla, kuinka pulloa voi vesileikissä käyttää. Jenni ilmaisi vuorovaikutustilanteessa mielipiteitään tekemällä useita aloitteita, mm. sanomalla haluavansa pullon, kurkottamalla kohti pulloa ja katsomalla Marjaa. Marja kuunteli näitä suullisia ja kehollisia ilmaisuja sekä huomioi puheessaan ja toiminnassaan Jennin ilmaiset mielipiteet.

Vastaava, lapsen mielipiteen huomioiva vuorovaikutus oli tutkimusaineistossa yleistä. Sitä esiintyi yhteensä 118 aineiston vuorovaikutustilanteessa, tavallisimmin ryhmän ollessa pieni tai lapsen ja työntekijän ollessa kahdestaan. Tätä vuorovaikutusta ilmeni niin vapaan leikin, ohjatun toiminnan kuin iltarutiinien aikana, ja sen yhteydessä myös materiaalisia resursseja, kuten tiloja ja leluja, käytettiin usein joustavasti ja lapsilähtöisesti. Kuten Jenni edellä kuvatussa esimerkissä, lapset toimivat näissä vuorovaikutustilanteissa aloitteellisesti ja ilmaisivat iloa ja innostusta. Näitä mielihyvän tunteita herättivät esimerkiksi juttelu, hassuttelu ja fyysinen läheisyys työntekijän kanssa sekä kaverileikki ja lapselle mieleinen materiaallinen ympäristö. Tulkitsimme lasten innokkaat aloitteet ja mielihyvän ilmaisun heidän osallisuuden kokemustensa vahvistumiseksi (vrt. Leinonen ym., 2014; Turja & Vuorisalo, 2018).

Lapsen osallisuuden haasteet muuttuvassa iltaryhmässä

Vaikka vuorohoidon iltojen pienet ryhmät loivat hyviä lähtökohtia lasten osallisuudelle, liittyi ilta-ajan sosiaaliseen tilanteeseen myös lasten osallisuuden haasteita. Koska lapset osallistuivat vuorohoitoon yksilöllisten varhaiskasvatusaikojensa mukaisesti, ryhmien kokoonpano vaihteli illasta toiseen. Päiväkotien tavanomaisten ikäryhmien yhdistyessä iltaryhmiin saattoi kuulua myös eri-ikäisiä ja toisilleen vieraampia lapsia. Lisäksi ryhmän kokoonpano saattoi muuttua illan mittaan, kun lapsia ja työntekijöitä lähti kotiin tai saapui yövuoroon. Muuttuvassa ryhmässä lasten osallisuuden tukeminen oli työntekijöille toisinaan haastavaa, sillä ryhmätilanne hankaloitti henkilökohtaisen huomion, tiedon ja vaihtoehtojen tarjoamista yksittäiselle lapselle. Myös lasten ilmaisemien mielipiteiden kuuntelemiseen ja huomioimiseen liittyi muuttuvassa ryhmässä haasteita.

Vierailun 7 (ks. taulukko 1) aikana havainnoitu esimerkkitalanne havainnollistaa niitä haasteita, joita muuttuva ryhmä toisinaan tuotti lapsen osallisuudelle. Tilanteen alkaessa Emma (kohdelapsi) leikki toisen pienen tytön, Venlan, kanssa pienten lasten leikkitalassa Leenan (työntekijä) ja Tanjan (työntekijä) seurassa. Emma oli jäämässä päiväkotiin yöksi, kun taas Venla haettiin kotiin myöhemmin illalla.

Tytöillä on hauskaa yhdessä, he hymyilevät. Sitten Tanja lähtee saattamaan Venlaa isojen lasten tiloihin. Emma vakavoituu ja lopettaa leikin, kiipeää istumaan sohvalle ja kysyy Venlaa. Leena keskittyy tällä välin ottamaan vastaan yöksi päiväkotiin saapuvaa Maijua.

Emman ja Venlan leikki päättyi, kun työntekijät ryhmittelivät lapset uudelleen ennen uniaikaa. Venla saatettiin isojen lasten tiloihin, ja päiväkodissa yöpyvien pienten lasten ryhmään liittyi uusi lapsi, Maiju. Nämä muutokset veivät työntekijöiden huomion, eivätkä he tukeneet Emman osallisuutta esimerkiksi sanoittamalla tilannetta, kysymällä hänen toiveitaan tai tarjoamalla uusia toimintavaihtoehtoja. Myös Emman vakavoituminen ja hänen esittämänsä kysymys jäivät tilanteessa kuulematta ja huomioimatta. Emman osallisuuteen liittyikin monia haasteita, jotka kumpusivat muuttuvasta, työntekijän keskittymistä vaativasta ryhmätilanteesta.

Esimerkin kaltaiset tilanteet olivat aineistossa yleisiä, ja ryhmätilanteeseen liittyviä, lasten osallisuuden kannalta haastavia piirteitä esiintyikin yhteensä 128 vuorovaikutustilanteessa. Kuten edellä esitetystä esimerkistä, näille tilanteille oli tyypillistä lapsen toiminnan keskeytyminen sekä odotus tai uuden, ryhmätilanteeseen paremmin sopivan toiminnan aloittaminen. Myös lapsen ja työntekijän välinen yhteinen toiminta saattoi katketa ryhmätilanteen muuttuessa. Näin tapahtui esimerkiksi vierailulla 5 (ks. taulukko 2) Jasperin (kohdelapsi) ja Hannan (työntekijä) lukuhetken katketessa.

Jasper on sohvalla kuuntelemassa, kun Hanna lukee satua. Sitten ovikello soi, ja lukeminen loppuu, kun yksi ryhmän lapsista haetaan kotiin. Jasper seurailee tapahtumia otsa kurtussa.

Jasperin otsan kurtistus voidaan tulkita lievän mielipahan ilmaisuksi. Myös muissa vastaavissa vuorovaikutustilanteissa lapset saattoivatkin ilmaista Emman ja Jasperin tavoin ilmeillä, kehonkielellä ja sanoin osallisuuden kokemusten vastaisia tunteita, kuten pettymystä ja hämmennystä.

Vaikka ryhmän huomioimista vaativat tilanteet olivat usein lasten osallisuuden näkökulmasta haastavia, onnistuivat työntekijät toisinaan huomioimaan näissä tilanteissa myös yksittäisten lasten mielipiteitä. Esimerkiksi vierailun 3 (ks. taulukko 1) aikana työntekijän oli huomioitava toiminnassaan eri-ikäisistä lapsista koostuva, muuttuva ryhmä. Samalla hän onnistui kuitenkin tarjoamaan Oliverille (kohdelapsi) tilaisuuden vapaavalintaiseen, mieleiseen kaverileikkiin. Toisinaan ryhmässä tapahtuva muutos saattoi avata mahdollisuuden myös kahdenkeskiseen, lasta huomioivaan vuorovaikutukseen työntekijän ja lapsen välillä. Vapaan leikin aikana oli lisäksi tavallista, että kiinnostava materiaallinen ympäristö tai mieleisen kaverin seura kannusti lasta aloitteelliseen, mielihyvää herättävään toimintaan, vaikka työntekijä ei pystynyt ryhmätilanteen takia huomioimaan häntä henkilökohtaisesti.

Lapsen osallisuuden estyminen rutiinin tai säännön hallitsemassa vuorovaikutuksessa

Lapsen osallisuuden näkökulmasta hankalimmilta näyttivät ne vuorohoidon iltojen hetket, joissa työntekijät noudattivat joustamatonta rutiinia tai sääntöä. Näissä tilanteissa työntekijä ei pyrkinyt selvittämään lapsen mielipidettä esimerkiksi esittämällä kysymyksiä tai tarjoamalla vaihtoehtoja, koska tätä ei pidetty tarpeellisena tai mahdollisena vakiintuneen rutiinin tai säännön ohjatessa toimintaa. Mikäli lapsi ilmaisi näissä tilanteissa rutiinista tai säännöstä poikkeavan mielipiteen, työntekijä jätti sen huomiotta tai pyrki muuttamaan mielipiteen kieltämällä, käskemällä tai rajoittamalla lapsen toimintaa. Vuorovaikutustilanne eteni näin ollen aikuislähtöisesti, eikä lapsen osallisuus päässyt toteutumaan.

Esimerkkinä rutiinin hallitsemasta vuorovaikutuksesta toimii vierailun 14 (ks. taulukko 1) aikana havainnoinut tilanne, jossa yöksi päiväkotiiin saapunut Eemil (kohdelapsi) ilmaisi mielipahaa Heidille (työntekijä) nukkumaanmenon yhteydessä.

Nukkarissa Eemil jatkaa surullista valittavaa itkua, joka laantuu välillä ja alkaa sitten taas. Heidi lukee satua taustalla. ... Heidi moittii Eemiliä siitä, että itku häiritsee muiden lasten sadun kuuntelua. Eemil kimpaantuu, itku muuttuu kiukkuiseksi.

Esimerkkitalanteessa Eemil ilmaisi mielipahaa itkemällä. Heidi ei kuitenkaan huomionnut Eemilin mielipiteen ilmaisua esimerkiksi lohduttamalla tai kysymällä mielipahan syytä. Sen sijaa hän piti kiinni iltarutiinista ja säännöstä, jonka mukaan iltasatua tuli kuunnella hiljaa. Hän pyrki saamaan Eemilin itkun loppumaan kertomalla, että itku häiritsee toisten lasten sadun kuuntelua. Heidin toiminta kuvastaakin paitsi rutiinin ja säännön noudattamista, myös ryhmän huomioimista (vrt. teema 2). Eemilin mielipide ei tullut tilanteessa kuulluksi ja huomioiduksi, eikä hänen osallisuutensa siten toteutunut. Eemilin itkun voidaan tulkita merkitsevän osallisuuden kokemuksille vastakkaisia mielipahan tunteita, joita vuorovaikutus Heidin kanssa voimisti.

Vastaavat vuorovaikutustilanteet olivat tutkimuksen aineistossa harvinaisia, sillä vuorohoidon iltojen pienissä ryhmissä rutiinit toteutettiin usein joustavasti, lasten ilmaisemia mielipiteitä huomioiden. Rutiinin tai säännön hallitsemassa vuorovaikutusta esiintyi vain 34 vuorovaikutustilanteessa, joissa joustamaton toimintatapa muodostui lapsen osallisuuden esteeksi. Näissä tilanteissa lapset saattoivat vastustaa toimintaa ja ilmaista mielipahaa, kuten Eemil edellisessä esimerkissä. Voimakkaat tunneilmaisut olivat kuitenkin rutiinin tai säännön hallitsemassa vuorovaikutustilanteissa harvinaisia, ja useimmiten lapset näyttivät sopeutuvan tilanteeseen pahoittamatta mieltään. Näin tapahtui esimerkiksi vierailun 13 (ks. taulukko 2) aikana Pirjon (työntekijä) ohjatessa Niklasta (kohdelapsi) ja Eemiliä (kohdelapsi) siivoamaan leikin ennen iltapalaa.

Pirjo ehdottaa siivoamista. Pojat siivoavat legoja yhdessä hoitajan kanssa innokkaasti ja touhukkaasti.

Siivoaminen päätti esimerkkitalanteessa lasten yhteisen leikin, eikä tästä päätöksestä pysähdetty neuvottelemaan. Vaikka lasten osallisuus jäi tältä osin toteutumatta, osallistuivat he siivoamiseen innokkaasti. Näyttääkin siltä, että myös rutiininomainen siivoushetki tarjosi heille mahdollisuuden kokea osallisuutta.

Pohdinta

Varhaiskasvatuksen vuorohoito kuuluu yhteiskunnassamme monen pienen lapsen arkeen. Muun varhaiskasvatuksen tavoin sen toteutusta ohjaavat valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus, 2018), joissa lasten osallisuus on nostettu varhaiskasvatuksen keskeiseksi tavoitteeksi. Vuorohoito on kuitenkin monin tavoin erityinen varhaiskasvatuksen muoto, ja varsinkin vuorohoidon iltoihin liittyy lasten osallisuuden kannalta merkityksellisiä erityispiirteitä (Rönkä ym., 2017; Siippainen, 2018, s. 171; Salonen ym., 2018). Tästä huolimatta vuorohoidon iltojen vuorovaikutusta ei ole aikaisemmin tutkittu pienten lasten osallisuuden näkökulmasta. Vastasimme tutkimuksessamme tähän tutkimustarpeeseen. Selvitimme, kuinka 20–36 kk ikäisten lasten osallisuus toteutuu vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa ja millaisia haasteita tähän liittyy. Osallisuuden tarkastelun tueksi otimme Lundyn (2007) kuvaamat osallisuuden edellytykset, joiden toteutumisesta iltojen vuorovaikutustilanteissa katsoimme yksittäisten lasten kannalta.

Tutkimukseen osallistuneiden vuoropäiväkotien pienet iltaryhmät loivat hyviä lähtökohtia lasten osallisuuden toteutumiseksi meneillään olevaa toimintaa koskevassa päätöksenteossa. Iltoihin sisältyi paljon vuorovaikutusta, jossa työntekijät tukivat ja helpottivat lapsen mielipiteen ilmaisua sekä kuuntelivat ja huomioivat ilmaistun mielipiteen (vrt. Lundy, 2007). Nämä havainnot täydentävät aikaisempien tutkimusten tuottamaa tietoa vuorohoidon iltojen kodinomaisista, lapsilähtöisistä toimintatavoista, joiden on todettu edistävän muun muassa pienten lasten sosioemotionaalista hyvinvointia ja kuulumisen rakentumista (Halfon & Friendly, 2015; Rönkä ym., 2017; Salonen ym., 2018; 2020; Statham & Mooney, 2003). Mahdolliset ristiriidat lapsille tarjottavan hoivan ja heidän oppimistaan edistävän pedagogiikan välillä (ks. Peltoperä ym., 2020) eivät sen sijaan tulleet esille tämän tutkimuksen aineistossa, sillä pienten lasten hoivaksi tulkittava toiminta (esimerkiksi fyysinen läheisyys ja turvallisen ilmapiirin rakentaminen) näytti luovan hyviä lähtökohtia myös rikkaille oppimistilanteille (vrt. Degotardi & Pearson, 2014, s. 77–78).

Työntekijöiltä edellä kuvattu toiminta edellytti kuitenkin erityistä osaamista, sillä iltajan muuttuva sosiaalinen tilanne toi mukanaan monia lasten osallisuuden haasteita (vrt. Peltoperä & Hintikka, 2016; Salonen ym., 2018). Muuttuvassa ryhmässä työntekijöiden oli toisinaan vaikeaa tukea, kuunnella ja huomioida yksittäisen lapsen mielipiteen ilmaisua ja edistää siten heidän osallisuuttaan. Tulokset syvensivät aikaisemman tutkimuksen tuomaa ymmärrystä, jonka mukaan vuorohoidon vaihtelevaan sosiaaliseen ympäristöön liittyy lapsen sosioemotionaalisen hyvinvoinnin ja kuulumisen haasteita (De Schipper ym., 2003; Salonen ym., 2016; 2018; 2020). Tuloksissa näkyvät tältä osin myös Peltoperän ja Hintikan (2016) kuvaamat, pedagogisen toiminnan järjestämisen haasteet: esimerkiksi lapsen lukuhetki saattoi ryhmätilanteen muuttuessa keskeytyä.

Toisinaan päiväkodin rutiinit ja säännöt estivät lapsen osallisuuden toteutumisen vuorohoidon illoissa (vrt. Glaser, 2019). Työntekijöiden toiminta kuvasti näissä tilanteissa Baen (2009) kritisoimaa pyrkimystä kontrollin ja järjestyksen ylläpitämiseen. Tämä toiminta perustuu lasten ja aikuisten hierarkkiseen suhteeseen, jossa aikuisten näkemykset asetetaan kyseenalaistamatta lasten mielipiteiden yläpuolelle. Lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää kuitenkin hierarkkisen suhteen ja siihen perustuvan aikuislähtöisen toimintatavan muuttamista (Bae, 2009). Vuoropäiväkotien pienissä iltaryhmissä tämä oli tavallisesti mahdollista, ja rutiinit toteutettiin usein joustavasti, lasten mielipiteitä kuunnellen ja huomioiden.

Osallisuuden haasteiden kohdalla tutkimus toi esille lasten aktiivisen roolin oman osallisuutensa rakentajina. Lapset pyrkivät ilmaisemaan mielipiteensä myös tilanteissa, joissa mielipiteen huomioiminen oli esimerkiksi muuttuvan ryhmän takia haastavaa. Yksittäisen lapsen osallisuuden näkökulmasta oli olennaista, että hänelle tarjoutui näissä tilanteissa mahdollisuuksia mielekkääseen toimintaan, ja työntekijät pyrkivät huomioimaan hänen mielipiteensä ryhmätilanteen tuottamista rajoitteista huolimatta (vrt. Bae, 2009; Lundy, 2007). Erityisesti ennakoimattomien muutosten kohdalla työntekijöiden toiminnan merkitys lasten osallisuuden tukemisessa oli suuri. Tärkeää oli se, miten lapsille sanoitettiin ja tehtiin ymmärrettäväksi heille ennakoimattomia tapahtumia (vrt. Salonen ym., 2018).

Tutkimuksen rajoitukset

Tutkimustuloksia tulkittaessa on tärkeää huomioida menetelmään liittyvät rajoitukset. Koska aineistonkeruuseen osallistui vain kaksi vuoropäiväkotiä ja kahdeksan lasta, tulee tuloksia soveltaa harkiten. Mukana oli sekä jatkettun aukioloajan vuoropäiväkoti että ympärivuorokautinen vuoropäiväkoti, ja siten tutkimus valotti aukioloajoiltaan ja käytänteiltään hieman erilaisten vuoropäiväkotien toimintaa. Vuorohoidon toteuttamisessa on maassamme kuitenkin suurta vaihtelua (Malinen ym., 2016), ja erilaisten toimintatapojen koko kirjo jäi siten tavoittamatta.

Tutkimustuloksiin ovat saattaneet vaikuttaa myös osallistujalasten yksilölliset varhaiskasvatusajat. Koska osa lapsista haettiin vuorohoidosta kotiin jo ennen iltapalaa, päättyivät nämä havainnointikerrat ennen iltatoimia. Aineistossa rutiinin tai säännön hallitsema vuorovaikutus saattaa siten olla todellista vähäisemmässä roolissa. Aineiston kokonaisuus viittaa kuitenkin siihen, että pienissä iltaryhmissä myös rutiinit toteutettiin yleensä joustavasti, lasten mielipiteitä kuunnellen ja huomioiden.

Myös havainnointiin liittyy rajoituksia. Eettisistä syistä emme havainnoineet tai videoineet lapsia vastoin heidän ilmaiseviaan toiveita, ja tämän takia videoidun aineiston osuus jäi pieneksi. Tämä toi aineistoon epätarkkuutta, sillä käsin kirjoittaen emme pystyneet tallentamaan rikkaiden vuorovaikutustilanteiden kaikkia yksityiskohtia. Aineistosta tekemiemme tulkintojen uskottavuutta lisää kuitenkin analyysivaiheessa tehty tutkijoiden välinen yhteistyö (Crowe ym., 2015; Nowell ym., 2017).

Menetelmään liittyvien rajoitteiden ohella on hyvä huomioida, että tutkimuksen aineisto on kerätty ennen nykyisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2018) voimaantuloa, eikä lasten osallisuus terminä esiintynyt aineistonkeruun aikaan noudatetuissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (ks. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus [Stakes], 2005). Näin ollen lasten osallisuuden edistämiseen saatetaan nykyisin kiinnittää enemmän huomiota niin vuorohoidossa kuin muissakin varhaiskasvatuksen muodoissa. Tästä huolimatta katsomme, että tutkimus antaa ajankohtaista ja tärkeää lisätietoa vuorohoidon iltojen erityisluonteesta (ks. Peltoperä ym., 2020; Salonen ym., 2020) ja sen merkityksestä lasten osallisuudelle.

Johtopäätökset

Tutkimuksen perusteella illat varhaiskasvatuksen vuorohoidossa tarjoavat hyviä mahdollisuuksia pienten lasten osallisuuden toteutumiseen lasten ja työntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa. Vaikka tutkimuksessa tarkasteltiin lasten osallisuutta lyhytkestoisissa vuorovaikutustilanteissa, voidaan nämä tilanteet nähdä lasten osallisuuden kannalta hyvin merkityksellisinä: ne luovat pohjan pitkäkestoisemmalle ja laajemmalle vaikutusalueelle ulottuvalle osallisuudelle sekä edistävän siten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (1989) kuvattujen osallisuusosoikeuksien toteutumista varhaiskasvatuksessa (vrt. Lundy, 2018; Turja & Vuorisalo, 2018). Tämä kuitenkin edellyttää, että työntekijät rohkaisevat pieniä lapsia mielipiteen ilmaisuun sekä kuuntelevat ja huomioivat heidän mielipiteitään myös silloin, kun muuttuva ryhmätilanne ja varhaiskasvatuksen vakiintuneet toimintatavat tuottavat lasten osallisuudelle haasteita (vrt. Bae, 2009; Horgan ym., 2017).

Kiitokset

Kiitämme lämpimästi tutkimuksessa mukana olleita pieniä lapsia ja vuorohoidon työntekijöitä. Kiitämme myös lasten huoltajia ja vuoropäiväkotien johtajia, joiden suostumus toimi edellytyksenä tutkimuksen toteutukselle. Tämän lisäksi kiitämme Suomen Akatemiaa ja Suomen Kulttuurirahastoa, joiden myöntämä tutkimusrahoitus mahdollisti tutkimuksen toteuttamisen.

Lähteet

- Bae, B. (2009). Children's right to participate – challenges in everyday interactions. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(3), 391–406. doi:10.1080/13502930903101594
- Crowe, M., Inder, M., & Porte, M. (2015). Conducting qualitative research in mental health: thematic and content analyses. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 49(7), 616–623. doi:10.1177/0004867415582053
- De Schipper, J. C., Tavecchio, L., Van IJzendoorn, M., & Linting, M. (2003). The relation of flexible child care to quality of center day care and children's socio-emotional functioning: a survey and observational study. *Infant Behavior & Development*, 26(3), 300–325. doi:10.1016/S0163-6383(03)00033-X
- Degotardi, S., & Pearson, E. (2014). *The relationship worlds of infants and toddlers: multiple perspectives from early year's theory and practice*. Open University Press
- Glaser, V. (2019). Children's active participation during meals in early childhood and care institutions. *Childhood* 26(2), 236–249. doi:10.1177/0907568219828428
- Halfon, S., & Friendly, M. (2015). *Work around the clock: a snapshot of non-standard hours child care in Canada* (Occasional paper 29). Childcare resource and research unit. [https://www.childcarecanada.org/sites/default/files/Occasional%20paper%20No.29%20\[Revised,%20Sept%2016\].pdf](https://www.childcarecanada.org/sites/default/files/Occasional%20paper%20No.29%20[Revised,%20Sept%2016].pdf)
- Hart, R. (1992). *Children's participation: from tokenism to citizenship*, Innocenti Essay no. 4. UNICEF International Child Development Centre. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf
- Horgan, D., Forde, C., Martin, S., & Parkes, A. (2017). Children's participation: moving from the performative to the social. *Children's Geographies*, 15(3), 274–288. doi:10.1080/14733285.2016.1219022
- Konstantoni, K. (2013). Children's rights-based approaches: the challenges of listening to taboo/discriminatory issues and moving beyond children's participation. *International Journal of Early Years Education*, 21, 362–374. doi:10.1080/09669760.2013.867169
- Konstantoni, K., & Emejulu, A. (2017). When intersectionality met childhood studies: the dilemmas of a travelling concept. *Children's Geographies*, 15, 6–22. doi:10.1080/14733285.2016.1249824

- Leinonen, J. (2014). Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (Toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 16–40). Suomen varhaiskasvatus ry.
- Li, J., Johnson, S. E., Han, W.-J., Andrews, S., Kendall, G., Strazdins, L., & Dockery, A. (2014). Parents' nonstandard work schedules and child well-being: a critical review of the literature. *Journal of Primary Prevention*, 35, 53–73. doi:10.1007/s10935-013-0318-z
- Lundy, L. (2018). In defence of tokenism? Implementing children's right to participate in collective decision-making. *Childhood*, 25(3), 340–354. doi:10.1177/0907568218777292
- Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising article 12 of the United Nations convention on the rights of the child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942. doi:10.1080/01411920701657033
- Malinen, K., Dahlblom, T., & Teppo, U. (2016). Suomalainen vuorohoito. Teoksessa U. Teppo & K. Malinen (Toim.), *Osaamista vuorohoitoon* (s. 12–24). Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- McMellon, C. & Tisdall, E. K. M. (2020). Children and young people's participation rights: looking backwards and moving forwards. *The International Journal of Children's Rights* 28(1), 158–182. doi:10.1163/15718182-02801002
- Niemi, R., Kumpulainen, K., & Lipponen, L. (2016). Pupils' participation in the Finnish classroom: turning the UNCRC into pedagogical practices. Teoksessa J. Gillett-Swan & V. Coppock (Toim.), *Children's rights, educational research and the UNCRC* (s. 81–100). Symposium Books.
- Nowell, L., Norris, J., White, J., & Moules, N. (2017). Thematic analysis: striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13. doi:10.1177/1609406917733847
- Opetushallitus (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Palaiologou, I. (2014). 'Do we hear what children want to say?' Ethical praxis when choosing research tools with children under five. *Early Child Development and Care*, 184(5), 689–705. doi:10.1080/03004430.2013.809341
- Peltoperä, K., & Hintikka, T. (2016). Pedagogiikan toteutumisen erityispiirteitä vuorohoidossa. Teoksessa U. Teppo & K. Malinen (Toim.), *Osaamista vuorohoitoon* (s. 148–167). Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Peltoperä, K., Turja, L., Vehkakoski, T., Poikonen, P.-L., & Laakso, M.-L. (2018). Privilege or tragedy? Educators' accounts of flexibly scheduled early childhood education and care. *Journal of Early Childhood Research*, 16(2), 176–189. doi:10.1177/1476718X17750204
- Peltoperä, K., Vehkakoski, T., Turja, L., & Laakso, M.-L. (2020). Pedagogy-related tensions in flexibly scheduled early childhood education and care. *International Journal of Early Years Education*. Advance online publication. doi:10.1080/09669760.2020.1778449
- Rutanen, N., Amorim, K. D., Marwick, H., & White, J. (2018). Tensions and challenges concerning ethics on video research with young children - experiences from an international collaboration among seven countries. *Video Journal of Education and Pedagogy*, 3(7), 1–14. doi:10.1186/s40990-018-0019-x

- Rönkä, A., Malinen, K., Metsäpelto, R-L., Laakso, M-L., Sevón, E., & Verhoef-van Dorp, M. (2017). Parental working time patterns and children's socioemotional wellbeing: comparing working parents in Finland, the United Kingdom, and the Netherlands. *Children and Youth Services Review*, 76, 133–141. doi:10.1016/j.childyouth.2017.02.036
- Rönkä, A., Turja, L., Malinen, K., Tammelin, M., & Kekkonen, M. (2019). Flexibly scheduled early childhood education and care: experiences of Finnish parents and educators. *Early Years*, 39(4), 376–391. doi:10.1080/09575146.2017.1387519
- Salonen, E., Laakso, M-L., & Sevón, E. (2016). Young children in day and night care: negotiating and constructing belonging during daily arrivals. *Early Child Development and Care*, 186(12), 2022–2033. doi:10.1080/03004430.2016.1146717
- Salonen, E., Sevón, E., & Laakso, M-L. (2020). Evening early childhood education and care: reformulating the institutional culture. *Journal of Early Childhood Research*. Advance online publication. doi:10.1177/1476718X20947120
- Salonen, E., Sevón, E., & Laakso, M-L. (2018). Flexibly scheduled early childhood education and care: Finnish mothers' and educators' perceptions on young children's experiences and child-responsive practices. *International Journal of Early Childhood*, 50(2), 193–209. doi:10.1007/s13158-018-0221-0
- Sandseter, E., & Seland, M. (2016). Children's experience of activities and participation and their subjective well-being in Norwegian early childhood education and care institutions. *Child Indicators*, 9, 913–932. doi:10.1007/s12187-015-9349-8
- Sevón, E., Hautala, P., Hautakangas, M., Ranta, M., Merjovaara, O., Mustola, M., & Alasuutari, M. (2021). Lasten osallisuuden jännitteet varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10(1), 114–138.
- Shier (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Siippainen, A. (2018). *Sukupuolisuhteet, hallinta ja subjektifikaatio: etnografinen tutkimus lasten ja aikuisten suhteista vuorohoitopäiväkodissa*. JYU Dissertations, 4. Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/59190/978-951-39-7512-8_vaitos24082018%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Smith, A. B. (2017). Children's rights and early childhood education. Teoksessa L. Miller, C. Cameron, C. Dalli & N. Barbour (Toim.), *The SAGE Handbook of Early Childhood Policy* (s. 452–466). SAGE.
- Stakes (2005). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Oppaita 56. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Statham, J., & Mooney, A. (2003). *Around the clock: childcare services at atypical times*. Policy Press.
- Säkkinen, S., & Kuoppala, T. (2017). *Varhaiskasvatus 2016 – kuntakyselyn osaraportti*. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135184/TR30_17_vaka_kuntakysely_u.pdf?sequence=5&isAllowed=y

- Theobald, M. (2019). UN Convention on the Rights of the Child: "Where are we at in recognising children's rights in early childhood, three decades on ...?" *International Journal of Early Childhood*, 51, 251–257. doi:10.1007/s13158-019-00258-z
- Thomas, N. (2002). *Children, family and the state. Decision-making and child participation*. Policy Press.
- Turja, L. (2016). Lasten osallisuus vuorohoidossa. Teoksessa U. Teppo & K. Malinen (Toim.), *Osaamista vuorohoitoon* (s. 168–183). Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Turja, L., & Vuorisalo, M. (2018). Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (Toim.), *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia* (s. 36–55). Vastapaino.
- Varhaiskasvatuslaki* (540/2018). www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540
- Venninen, T., Leinonen, J., Lipponen, L., & Ojala, M. (2014). Supporting children's participation in Finnish child care centers. *Early Childhood Education Journal*, 42, 211–218. doi:doi.org/10.1007/s10643-013-0590-9
- Yhdistyneet Kansakunnat (1989). *Yleissopimus lapsen oikeuksista*. www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/